

Učitel matematiky

Lucie Sochorová

Václav Jandečka (1820–1898)

Učitel matematiky, Vol. 28 (2020), No. 3, 183–191

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/148645>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 2020

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ*:
The Czech Digital Mathematics Library <http://dml.cz>

VÁCLAV JANDEČKA

(1820–1898)

LUCIE SOCHOROVÁ

Obr. 1: Václav Janděčka (převzato z Posejpal, 1912)

V 19. století byla na našem území zavedena čeština jako vyučovací jazyk, což s sebou přineslo potřebu česky psaných učebnic. Mezi významné autory prvních českých učebnic geometrie a logiky patřil gymnaziální profesor Václav Janděčka (1820–1898). Přestože jeho jméno bývá často zmiňováno i v soudobé literatuře v souvislosti s historií výuky matematiky,¹ o životě V. Janděčky zatím nebylo podrobněji referováno.²

¹Stručný popis a rozbor učebnic geometrie V. Janděčky je uveden například v (Bečvářová & Čižmár, 2011; Mikulčák, 2010; Nádeník & Bečvář, 2011; Pokorný, 1865) nebo (Šedivý et al., 1988).

²Výjimkou je autorkou příspěvku nedávno obhájená diplomová práce Sochorová, L. (2019). *Život a dílo Václava Janděčky*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Přírodovědecká fakulta.

Tento článek přibližuje osobnost V. Jandečky a podává stručný popis jeho díla. Hlavními zdroji životopisných údajů jsou publikace (Balada at al., 1952–1953; Kryšpín, 1885; OSN, 1898: s. 3) a nekrology V. Jandečky (Kvapil & Schulz, 1898) a (Zahradník et al., 1898: s. 28–29). Stručné biografie odkazující se na výše uvedené zdroje informací nebo četné zmínky jeho jména v souvislosti se středoškolskými učebnicemi či s Jednotou českých matematiků nalezneme také v některých publikacích edice *Dějiny matematiky*³ a v celé řadě článků v *Časopisu pro pěstování matematiky a fyziky*.

Dětství a studium

V. Jandečka se narodil 25. srpna 1820 v Poběžovicích u Holic. Do školy chodil v Holicích, kde navštěvoval triviální školu, hlavní školu absolvoval v Pardubicích.⁴ Po smrti svého otce⁵ se v roce 1834 vydal studovat na královéhradecké gymnázium⁶, kde byl jedním z jeho učitelů také Václav Kliment Klicpera. Podle výročních zpráv⁷ byl V. Jandečka každoročně na seznamu *Praemio donati sunt*, tedy vyznamenaných studentů. V letech 1840 až 1846 studoval na filozofické a právnické fakultě v Praze, kde také následně nastoupil jako auskultant⁸ na staroměstské gymnázium.

Působení na gymnáziu v Hradci Králové

V roce 1849 se V. Jandečka na královéhradecké gymnázium vrátil, působil zde nejprve jako suplent⁹ českého jazyka, po úspěš-

³Například (Mikulčák, 2010), nebo Bečvářová, M. (2008). *Česká matematická komunita v letech 1848–1918*. Edice Dějiny matematiky, svazek č. 34. Praha: Matfyzpress.

⁴V Poběžovicích u Holic byla škola založena roku 1870.

⁵Žádné informace o rodičích V. Jandečky nebyly bohužel dohledány.

⁶Dnes známé jako Gymnázium J. K. Tyla, tehdy sídlilo na Velkém náměstí v budově Nového Adalbertina.

⁷Výroční zprávy viz (SOkA, 1792–1856).

⁸Auskultant byl čekatel na pozici profesora, který prozatím navštěvoval vyučovací hodiny na gymnáziu či přednášky na univerzitě.

⁹Suplent byl suplující učitel. Jednalo se většinou o mladé, začínající učitele, kteří měli nižší platové ohodnocení než profesori.

ném složení státní zkoušky z matematiky a fyziky, tj. od školního roku 1850/1851, zastával funkci řádného profesora. Podle výročních zpráv tohoto gymnázia¹⁰ však český jazyk již nevyučoval. Jako první na tomto gymnáziu učil matematiku a fyziku v českém jazyce, dále vyučoval také logiku v rámci předmětu *filozofická propedeutika*. V roce 1854 se V. Jandečkovi narodil syn Otokar, který se později stal také profesorem matematiky, a to na gymnáziu v Novém Bydžově¹¹. Od roku 1870 byl V. Jandečka čestným členem Jednoty českých matematiků, které přispíval prostřednictvím finančních darů i výtisky svých učebnic.

K Jandečkovým studentům na královéhradeckém gymnáziu patřil například jeden z prvních autorů česky psaných učebnic geometrie pro obecné školy František Streit (1836–1912). Dalším byl známý český spisovatel Alois Jirásek (1851–1930), kterého V. Jandečka učil matematiku a později, v sedmé třídě, také logiku. A. Jirásek na své studium, spolužáky i učitele vzpomíná ve svém díle *Z mých pamětí, Díl I. Poslední kapitoly k nové kronice „U nás“* (1911), kde V. Jandečku popisuje jako náročného a obávaného profesora, kterého si však velice váží.

Působení na gymnáziu v Písku a odchod do penze

Dne 28. září 1871 byl V. Jandečka jmenován ředitelem píseckého gymnázia¹² a okresním školním inspektorem. Podle výročních zpráv zde vyučoval matematiku a logiku.¹³ Zasloužil se o přesídlení píseckého gymnázia do nové budovy v dnešní ulici Komenského, o zřízení gymnaziální botanické zahrady, ale i dívčí měšťanské školy. Také v Písku byl známý jako přísný učitel a pracovitý člověk. Mezi jeho tamější studenty patřil například český kulturní

¹⁰Výroční zprávy viz (SOKA, 1792–1856).

¹¹Dnešním pokračovatelem tohoto gymnázia je Gymnázium, Střední odborná škola a Vyšší odborná škola, Nový Bydžov, Komenského 77.

¹²Dnešním pokračovatelem je Gymnázium, Písek, Komenského 89.

¹³Výroční zprávy píseckého gymnázia jsou dostupné online na adrese <http://www.digitalniknihovna.cz/cbvk/periodical/uuid:fc8c6efa-275c-4673-9563-56e182717764>, [cit. 22. 2. 2019].

historik, folklorista a etnograf Čeněk Zíbrt (1864–1932), který také sepsal vzpomínku na V. Jandečku jako svého učitele. Píše o něm v článku *Vzpomínky na gymnasium v Písku*: „Ředitelem ústavu byl přísný, vážný vědec, matematik V. Jandečka, jehož jsme se primáni tolik báli pro jeho úsečnou odměřenost v řeči a jednání, ale pak tím vroucněji k němu jsme přilnuli, když nás učil ve čtvrté třídě matematice názorně, hravě.“ (Zíbrt, 1924). Informace o životě V. Jandečky, které máme k dispozici, jsou velmi stručné, přesto nám umožňují vytvořit si představu o jeho osobnosti a charakteru, a to především díky zmíněným zaznamenaným vzpomínkám Jandečkových žáků.¹⁴ Nekrolog uveřejněný ve výroční zprávě píseckého gymnázia z roku 1898 také hovoří o obdivuhodné pili a vytrvalosti tohoto váženého pedagoga.

V době působení na píseckém gymnáziu byl V. Jandečka jmenován školním radou¹⁵ a v roce 1880 byl povolán do zemské školní rady v Praze jako zástupce zemského školního inspektora pro reálné předměty na českých středních školách. V Písku vyučoval do 21. května 1880. Lze usuzovat, že se poté přestěhoval do Prahy, jelikož v zemské školní radě působil do roku 1884. Následně odešel do penze a žil v Novém Bydžově, kde jeho syn O. Jandečka vyučoval na gymnáziu. Při této příležitosti mu byl udělen řád Františka Josefa. V. Jandečka finančně podporoval *Spolek pro chudé studující obou státních škol středních podporovací*, který byl v Písku založen roku 1888. V. Jandečka zemřel stářím 5. března 1898 v Novém Bydžově.

Učebnice

V. Jandečka je známý především díky své výjimečné učebnici *Geometria pro vyšší gymnasia* vydané ve čtyřech dílech, kterou sepsal v době působení na královéhradeckém gymnáziu. První vydání pochází z let 1864 až 1867, každý díl je věnován jednomu

¹⁴Některé další vzpomínky Jandečkových studentů z píseckého gymnázia nalezneme v díle (Bašta at al., 1928). Všichni jeho studenti se zde shodují na tom, že se jednalo o velmi náročného, mnohdy až obávaného profesora, kterého si však spousta z nich nakonec velmi oblíbila.

¹⁵Školní rada byl v Rakousku-Uhersku čestný titul udělovaný panovníkem.

okruhu geometrie v pořadí, ve kterém byly vyučovány: *Planimetria*, *Stereometria*, *Trigonometria*, *Analytická geometria v rovině*. Na středních školách se podle nich vyučovalo přes čtyřicet let (Veselý, 1962, s. 47). Dočkaly se mnoha vydání¹⁶, aby jejich obsah vždy korespondoval s aktuálními učebními osnovami. Další totiž vznikla i po Janděčkově smrti, pracoval na nich jeho syn O. Janděčka¹⁷ spolu s Antonínem Libickým (1854–1930)¹⁸. Tato vydání vyšla poprvé v letech 1902 až 1906 a skládala se pouze ze tří dílů, z čehož první se zabývá planimetrií, druhý zahrnuje učivo stereometrie a první část trigonometrie, zbylé trigonometrické učivo je obsaženo spolu s analytickou geometrií ve třetím dílu.

V porovnání těchto vydání z počátku dvacátého století s prvními vydáními Janděčkových učebnic je vidět velký posun, učebnice jsou přehlednější, mají silnější listy papíru, takže text neprosvítá, a je tak čitelnější. Na obálky původních učebnic byl z úsporných důvodů použit tenký list papíru, který zapříčinil špatný stav dochovaných knih. Vydání přepracovaná A. Libickým a O. Janděčkou mají již pevné desky. Také výklad je jasnější, a to především díky relativně ustálené terminologii, která se více podobá současné. Například se už pracuje s pojmy *úsečka* a *paprsek* (polopřímka). V prvním vydání jsou oba nazývány přímkou, přičemž „konečnost“ či „nekonečnost“ přímky je pouze její vlastností. Zcela navíc jsou tu kapitoly o osově a středové souměrnosti a ve stereometrii přibyla k rovině také polorovina, pravidelné mnohostěny jsou již nazvány *Platonovými tělesy*. V trigonometrii se nově objevuje také graf funkce sinus.

Na rozdíl od soudobých učebnic geometrie pro gymnázia pracují obě tato vydání například také se sférickým trojúhelníkem

¹⁶Posledním dohledaným vydáním prvního dílu je páté z roku 1893, druhého dílu čtvrté z roku 1889, třetího dílu též čtvrté z roku 1889 a čtvrtého dílu třetí z roku 1888. Novější vydání jsou číslována s návazností na tato již zmíněná, za jejich přepracováním ovšem stáli O. Janděčka a A. Libický.

¹⁷O. Janděčka se podílel pouze na přepracování stereometrické části druhého dílu učebnice (viz níže).

¹⁸Antonín Libický byl učitelem matematiky, deskriptivní geometrie a fyziky na vyšších reálkách v Pardubicích, Litomyšli, Roudnici, Královských Vinohradech a od roku 1906 se stal ředitelem královéhradecké reálky. Pro základní informace viz (OSN, 1909, s. 890) a (ČPMF, 1930, s. 144).

a sférickou trigonometrií. Zajímavé jsou i kapitoly o tzv. *proměňování a dělení obrazců*¹⁹, které v soudobých učebnicích pro gymnázia též nenalezneme, přestože se lidé řešením úloh tohoto typu zabývali minimálně od přelomu 4. a 5. století před naším letopočtem.

Další Jandečkovou učebnicí je *Logika pro vyšší gymnasia*, kterou sepsal ve spolupráci s Josefem Dastichem (1835–1870)²⁰. První vydání pochází z roku 1871, J. Dastich se ho tedy bohužel již nedočkal. Učivo obsažené v této učebnici nazýváme aristotelskou logikou. Vztahy mezi jednotlivými pojmy, soudy a úsudky jsou zde znázorněny pomocí Eulerových diagramů, stejně jako v obdobných německy psaných učebnicích logiky Johanna von Lichtenfelse (1793–1866) a Roberta von Zimmermanna (1824–1898).²¹ Podle těchto učebnic se logika vyučovala na královéhradeckém gymnáziu před vydáním české učebnice V. Jandečky a J. Dasticha,²² která je ovšem už na první pohled o poznání přehlednější.

Další literární činnost

Jediným dohledaným zdrojem informací o příspěvcích V. Jandečky do periodik je malý proužek papíru, který je součástí archivního materiálu: Státní okresní archiv Hradec Králové, *Gymnasium Hradec Králové*, i. č. 999, kart. č. 66, Profesori ústavu – statistiky,

¹⁹Proměňováním jednoho obrazce do druhého bylo v rovině, resp. v prostoru, myšleno hledání takového obrazce, který má s původním stejný obsah, resp. objem. V případě dělení obrazců jen zadanou část obsahu, resp. objemu.

²⁰Josef Dastich byl profesorem matematiky, fyziky a filozofie na malostranském gymnáziu a na soukromém Jungmannově gymnáziu. Roku 1863 se stal doktorem filozofie a podnikal cesty po univerzitách v Německu a Švýcarsku. Jeho učitel Robert von Zimmermann (viz níže), který také napsal učebnici logiky pro gymnázia, ovšem v německém jazyce, byl jeho velkým příznivcem. Pro základní biografické informace o Josefu Dastichovi viz (OSN, 1893, s. 67–69).

²¹Lichtenfels, J. (1850). *Lehrbuch zur Einleitung in die Philosophie. Allgemeine Einleitung, Psychologie, Logik*. Wien: Wilhelm Braumüller.; Zimmermann, R. (1860). *Philosophische Propädeutik: Prolegomena – Logik – Empirische psychologie zur Einleitung in die Philosophie*. 2. umgearb. u. vorm. Aufl. Wien: Wilhelm Braumüller.

²²Pro informace o učebnicích využívaných na královéhradeckém gymnáziu viz (SOKA, 1792–1856).

nekrology, jejich činnost atd., 1808–1924. Je na něm ručně sepsaný seznam názvů periodik, do kterých V. Janděčka přispíval svými články. Na základě toho byly prohledány dostupné ročníky těchto periodik, a tím byly zjištěny následující publikace, které evidentně pocházejí pouze z období jeho výuky na královéhradeckém gymnáziu. Jedná se zejména o práce z oblasti matematiky a fyziky, což není překvapením vzhledem k tomu, že převážně vyučoval právě tyto dva předměty.

- (1860). O zvuku. *Obecné listy naučné*, seš. 1., s. 36–40; seš. 2., s. 95–98; seš. 4., s. 200–203; seš. 5., s. 259–262.
- (1860). O knihovnách obecných. *Obecné listy naučné*, seš. 3., s. 113–117.
- (1860). O rose. *Škola a život: Časopis zvláště pro učitele, pěstouny i rodiče a vůbec pro vzdělavatele národa*, 6(4), s. 53–57.
- (1860). Úlohy početní pro bystření rozumu. *Škola a život: Časopis zvláště pro učitele, pěstouny i rodiče a vůbec pro vzdělavatele národa*, 6(8), s. 123–125.
- (1865). O ohniscích křivek kuželosečných. *Krok: Listy vědecké se zvláštním zřetelem k potřebám gymnasií a reálék*, roč. 2., sv. 1., s. 12–18.
- (1867). Ze školy počtářské. *Školník: Časopis katolického učitelstva*, roč. VII (17), č. 7., s. 49–50; č. 9., s. 67–68; č. 10., s. 77–78; č. 12., s. 90–91; č. 14., s. 109–110; č. 34., s. 267–269; č. 35., s. 275–277; č. 36., s. 285–286.

V. Janděčka přispíval také do Riegrova slovníku naučného, první české encyklopedie vydávané v letech 1860 až 1874 pod názvem *Slovník naučný*. Psal sem články z oboru matematiky, fyziky a filozofie, pod které se podepisoval zkratkou *Ja*. Vykládá zde například významy pojmů *exponent*, *gravitace*, *magie* nebo *nesouměřitelné veličiny*.

Skutečnost, že se učebnice geometrie V. Janděčky dočkaly tak velkého počtu vydání, a tím i dlouholetého užívání, svědčí o jejich vysoké kvalitě. Uvědomme si, že všechny Janděckovy učebnice byly jedny z prvních česky psaných učebnic svého druhu, což jejich sestavení značně ztěžovalo. Jejich vynikajícímu zpracování jistě napomohly zkušenosti získané výukou logiky a matematiky

na gymnáziích v Hradci Králové i Písku. Janděčkova snaha o zlepšení české výuky matematiky by nám měla být inspirací k jejímu dalšímu vývoji.

Literatura

- [1] Balada, F., Koutský, K., & Rádl, J. (1952–1953). Kalendář českých matematiků. *Matematika ve škole: Časopis pro metodu matematiky a deskriptivní geometrie*, 3(9), nečíslovaná obálka časopisu.
- [2] Bašta F., Jaroš J., & Novák J. (1928). *Sto padesát let píseckého gymnasia 1778–1928*. Podpůrný fond státního gymnasia. Písek.
- [3] Bečvářová, M. & Čižmár, J. (2011). *Karel Zahradník (1848–1916): Praha – Záhřeb – Brno*. Edice Dějiny matematiky, svazek č. 46. Matfyzpress.
- [4] ČPMF (1930). *Časopis pro pěstování matematiky a fyziky*, 59(2), 144.
- [5] Kryšpín, V. (1885). *Obraz činnosti literární učitelstva československého za posledních 100 let*. M. Knapp, Praha.
- [6] Kvapil, J. & Schulz, F. (Eds.). (1898). *Kronika Zlaté Prahy. Zlatá Praha*, 15(18), 214–216.
- [7] Mikulčák, J. (2010). *Nástin dějin vzdělávání v matematice (a také školy) v českých zemích do roku 1918*. Edice Dějiny matematiky, svazek č. 42. Matfyzpress.
- [8] Nádeník, Z. & Bečvář, J. (2011) *Moji učitelé geometrie*. Edice Dějiny matematiky, svazek č. 48. Matfyzpress.
- [9] OSN (1893). *Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných znalostí*. Díl 7. J. Otto.
- [10] OSN (1898). *Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných znalostí*. Díl 13. J. Otto.
- [11] OSN (1909). *Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných znalostí*. Díl 28. J. Otto.
- [12] Pokorný, M. (1865). *Geometria pro vyšší gymnasia od V. Jan-*

- dečky. *Krok: Listy vědecké, se zvláštním zřetelem k potřebám gymnasií a reálék, II.*, 185–186.
- [13] Posejpal, V. (1912). *Dějepis jednoty českých matematiků. K padesátému výročí jejího založení*. Jednota českých matematiků.
- [14] SOkA. (1792–1856). *Gymnasium Hradec Králové*. Státní okresní archiv Hradec Králové, i. č. 5, kart. č. 1, Výroční zprávy z let 1792–1856.
- [15] Šedivý, J., Mikulčák, J. & Židek, S. (1988). *Antologie z učebnic matematiky. Období 1860–1960*. Státní pedagogické nakladatelství.
- [16] Veselý, F. (1962). *100 let Jednoty československých matematiků a fyziků*. Státní pedagogické nakladatelství.
- [17] Zahradník, J. et al. (1898). *Václav Janděčka, c. k. školní rada a bývalý ředitel c. k. gymnasia Píseckého*. Výroční zpráva císařského krále gymnasia v Písku za školní rok 1898. Písek: V. Šimek.
- [18] Zíbrt, Č. (1924). *Vzpomínky na gymnasium v Písku. Otavan: měsíčník pro národní, kulturní a hospodářské zájmy královského města Písku a kraje Prácheňského*, 8(10–12), 140–142.

Abstract

When in the 19th century the Czech language was introduced in our territory as the language of instruction, it understandably demanded Czech textbooks. They were mostly published by practising teachers. Václav Janděčka (1820–1898) is known above all as an important author of one of the first Czech geometry textbooks for secondary grammar schools. The article is devoted to the life and brief description of work of this exceptional secondary grammar school teacher.

Lucie Sochorová
Základní škola
Pulická 378
518 01 Dobruška
e-mail: sochorova.lucie@email.cz